

Recensies

Marie Scholz-Babisch, ed., *Quellen zur Geschichte des klevischen Rheinzollwesens vom 11. bis 18. Jahrhundert* (Deutsche Zolltarife des Mittelalters und der Neuzeit III en IV, Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit XII en XIII; 2 dln, Wiesbaden, 1971, 1 + 1136 blz.).

Bovengenoemde publicatie is ook voor de geschiedenis van de Nederlanden van belang, zowel wegens de geografische ligging van het hertogdom Kleef als wegens de problematiek die in de opgenomen bronnen steekt. Geografisch is namelijk Kleef met de grenzen van 1789 als grondslag genomen, zodat enkele tolplaatsen die tegenwoordig op Nederlands gebied liggen, waarvan Lobith, Nijmegen en Huissen de belangrijkste zijn, mee worden beschreven. Verder is op te merken dat de tol van Lobith tot 1473 in het bezit van de Gelderse graven en hertogen was, terwijl het kapittel van Sint Marie te Utrecht en zijn rechtsnavolgers de tol te Schmitthausen (Smithuizen zei men hier) bezaten. Het belangrijkste is echter dat de diverse tolsystemen langs de Rijn alleen maar in verbinding met elkaar zijn te bestuderen: op het Hollandse tolsysteem geconcentreerd in Dordrecht, volgde het Gelderse, waarbij verder stroomopwaarts die van Kleef en van het prinsbisdom Keulen zich aansloten. Bovendien waren het sinds de veertiende eeuw voor een groot deel Hollanders en Geldersen die dit riviergedeelte bevoeren. Verder wordt, zoals gezegd, door deze publicatie de problematiek van het werken met de gegevens van de diverse tollën gesteld en dat klemmt te meer voor de historici van de Nederlanden. De belangrijkste

—gegevens voor de geschiedenis van de rivierhandel zal men immers kunnen halen uit tolrekeningen, waarin van dag tot dag staat opgetekend welke schippers met welke koopwaar bij de tolkamers verschenen. Voor het Kleefse zijn er haast geen rekeningen bewaard gebleven, maar betreffende Gelderland berusten er talrijke exemplaren in het archief van de Gelderse rekenkamer. Van de rekeningen van Lobith, die met lacunes de jaren 1306-ca.1375 beslaan, heeft prof. W. Jappe Alberts in de *BMHG*, LXXXI (1967) er twee gepubliceerd en hij schijnt een integrale editie voor te bereiden. Trouwens het belang van de Gelderse tolrekeningen was al eerder gebleken door de publicatie van J. C. Westermann, *De rekeningen van de landsheerlijke riviertollen in Gelderland 1394/95* (Werken Gelre XXI; Arnhem, 1939). Maar gebruikers van deze twee publicaties zullen bemerkt hebben dat ze weerbarstig materiaal onderhanden hadden en dat het vooral niet eenvoudig is de grondslag van de diverse tolheffingen te achterhalen. Daarvoor zou men allereerst over de toltarieven moeten beschikken en tevens inzicht moeten krijgen in de diverse regelingen omtrent tolvrijdom en dergelijke. Ideaal in dit opzicht is bijvoorbeeld J. F. Niermeyer, ed., *Bronnen voor de economische geschiedenis van het Beneden-Maasgebied*, I, 1104-1399 (RGP, Grote serie CXXVII; 's-Gravenhage, 1968). Daarin wordt de publicatie van de Dordtse tolrekeningen van 1380-1385 voorafgegaan door een groot aantal acten en oorkonden, waardoor men een inzicht krijgt in de hele rivierhandel van de delta.

Om terug te keren naar de te bespreken publicatie van mevrouw Scholz-Babisch, deze is in veel opzichten te vergelijken met Niermeyers *Bronnen voor het Beneden-Maasgebied*, maar dan zonder rekeningen. Het ironische van het geval is dat er in het Kleefse haast geen echte tolrekeningen bewaard zijn gebleven (uitgezonderd nr. 180 en nr. 528), zodat toltarieven in het middelpunt van de belangstelling staan. Maar behalve die, heeft de uitgeefster ook vele andere stukken opgenomen en dat over de hele periode van de elfde eeuw tot 1793. Zij heeft hieraan met noeste vlijt jarenlang gewerkt, heeft van de meeste stukken uitstekende regesten vervaardigd en het geheel voorzien van een uitvoerig en verhelderend commentaar. Vooral voor dit laatste verdient zij mijn diepe bewondering. Ik kan uiteraard geen overzicht van de inhoud geven. De Nederlandse historici zullen deze uitgave moeten gebruiken voor hun eigen onderzoek. Vaak zullen zij daarbij werken met tolrekeningen, die doorgaans te omvangrijk zijn om ze integraal uit te geven, maar een verbreiding op microfilm of misschien zelfs wel een transcriptie in gestencilde vorm, moeten tot de mogelijkheden behoren. Voor de interpretatie daarvan draagt mevrouw Scholz-Babisch overvloedig materiaal aan, met name voor de zo belangrijke tol van Lobith, maar tevens wordt duidelijk dat we ook voor de overige Gelderse tolplaatsen een soortgelijke publicatie zouden moeten hebben. Daarnaast heeft het boek natuurlijk zelfstandige waarde. Men krijgt hieruit een vrij goed inzicht in de ontwikkeling van de Rijnhandel. De belangrijke rol van de Nederlandse Rijnschippers ook in de nieuwe geschiedenis, blijkt duidelijk en verder kan men door deze publicatie mede inzien, waarom in de Tachtigjarige Oorlog en later, militaire operaties zo vaak op tolplaatsen als Schenkenschans, Rijnberk en dergelijke gericht waren. Nog veel andere zaken snijdt mevrouw Scholz aan in haar inleiding, die wat mij betreft best wat langer had kunnen zijn en minder gedrongen geschreven.

H. P. H. Jansen

H. Bruch, ed., *Chronographia Johannis de Beke* (RGP Grote serie CXLIII; 's-Gravenhage, 1973, lx + 383 blz., f 72.80).

Beka, zoals hij toen nog genoemd werd, de kroniekschrijver van de Utrechtse bisschoppen tot 1346, was het 'bête noire' van de school van Oppermann, wegens de vele fabels en onjuistheden die hij bevatte over de oudere Hollandse en Utrechtse geschiedenis. In 1914 promoveerde Oppermans leerling H. P. Coster op een verdienstelijk boek, *De kroniek van Johannes de Beka, haar bronnen en haar eerste redactie*. Daarmee werd al heel veel vertrouwen dat vroegere generaties historici in hem hadden gesteld, ondermijnd. Maar voor een definitief oordeel zou men toch eerst de beschikking moeten hebben over een moderne uitgave, want tot nog toe moest men zich behelpen met de zeventiende-eeuwse uitgave van Arn. Buchelius, die voor die tijd heel bevredigend was, maar uiteraard onvoldoende kritisch en met zijn uitvoerige noten over feitelijke ontwikkelingen in de tekst genoemd, een erg gedateerde indruk maakte. Drie jaar na zijn promotie, in 1917, ontving Coster dan ook de opdracht voor een nieuwe uitgave. Maar zoals dat soms gaat bij de RGP, jaar na jaar verschenen in de verslagen van de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis berichten over de voortgang van het werk, maar de uitgave zelf verscheen niet. In 1924 werd als opvolger van Coster prof. I. H. Gosses uit Groningen benoemd, maar bij zijn dood in 1940 was de zaak nog niet veel verder en jarenlang bleef de uitgave sluimeren, tot in 1953 dr. H. Bruch voor het werk werd aangewezen. Hij had zich al onderscheiden door belangrijke studies over de laat-middeleeuwse historiografie - onder